

om religion som en ”motkultur” och dess gemenskap som en ”social kropp”. Elisabet Gerle pekar välgörande på faror i detta läge, bl.a. ett inre tryck i religiösa gemenskaper att okritiskt sluta upp bakom starka ledare. Delvis på samma spår argumenterar Catherine Keller (med material ur en färgstark historisk exposé) för behovet att religiösa gemenskaper i en fragmentiserad globaliserad tid motstår frestelsen att förenkla sin identitet och centralisera möjligheter till inflytande. I en avslutande artikel varnar Johanna Gustafsson Lundberg för att i en postsekulär yra kasta ut modernitetens emancipativa värden med badvattnet, inte minst dess religionskritik. I en intressant anknytning till typologier av historiebruk visar hon på problem då en ursprungligen befriande retorik förskjuts till ett ideologiskt religionsbruk, dvs. då en tillrättalagd historiesyn konstrueras utifrån emancipativa argument men nu med funktionen att legitimera det nuvarande maktinnehavet i religiösa gemenskaper.

Även om volymen rymmer många intressanta bidrag är det uttryckliga valet att inte omfatta kulturvetenskapliga och medieteoritiska perspektiv problematiskt då begreppet offentlighet förblir märkligt abstrakt utan en fördjupad reflektion om den präglade betydelsen av de medier, språk och kulturuttryck där religion kommuniceras. Det bör också påpekas hur djupgående en modernitetens syn på religiös offentlighet internaliserats även hos teologer; liksom hos Habermas exkluderas här fullkomligt den historiska kärnan av religiös kommunikation, såsom gudstjänst och religionsundervisning, från den offentliga sfären. Frågan är om inte samfundens vilja till offentlighet på så sätt paradoxalt bidrar till att bekräfta bilder av religiös praxis som en angelägenhet enbart för en inre exklusiv krets. Boken är noggrant gjord och välredigerad även om intrycket dras ned av en obefogad och överdriven mängd infogade korsreferenser mellan de olika bidragen. Frågeställningarna är ändå i många fall så generella att direkta jämförelser mellan kapitlen knappast tillför läsaren alltför många fördjupande insikter.

Jonas Lundblad
Doktorand, Lunds universitet

Roger Jensen, *Pilegrim. Lengsel, vandring, tenkning – før og nå*. Oslo: Novus forlag, 2014. 286 sid.

Kan en luthersk kyrka med trovärdighet hålla på med pilgrimsvandringar? Ja, detta verkar vara en fråga som allt mer aktualiseras, såväl i Sverige som i Norge. För medan diskussionerna har gått höga i Danmark om huruvida pilgrimsvandringar är teologiskt förenliga i en protestantisk kyrka, så har vi den våg av pilgrimsvandringar som uppstod i Norge från 1990-talet och i Sverige från sekelskiftet växt utan att egentligen ifrågasättas teologiskt. Men idag tycks allt fler söka efter djupare historisk förankring i nutida pilgrimsteologi. Genom kunskap och förståelse för hur kyrkor i

olika tider sett på och använt sig av pilgrimsvandringar som en del av det kristna livet, kan dagens pilgrimsvandrare och pilgrimsteologer mejsla ut nya teologiska dimensioner.

När Roger Jensen fick anställning som pilgrimspräst vid pilgrimscentrum i Oslo 2010 kom han från universitetsvärlden. Han hade varit forskare vid den teologiska fakulteten vid Oslo universitet i flera år och detta kom han att fortsätta med, men i forskningen kom han att inrikta sig på just pilgrimsvandringar och pilgrimsteologi. Boken *Pilegrim. Lengsel, vandring, tenkning – før og nå* är ett resultat av Jensens postdokprojekt, skriven samtidigt som han var ansvarig präst vid pilgrimscentrat. Denna dubbelhet framträder tydligt i boken. Den är utforskande och analytisk samtidigt som den är pastoralt praktisk, och till viss del anvisande.

Boken börjar med sex personliga pilgrimsberättelser. De skulle också kunna betecknas som sex fältobservationer. Anslaget är framför allt en objektiv beskrivning, med ett tydligt subjekt, av sex pilgrimsvandringar i olika länder, olika kristna samfund och med olika bakgrund. Vi tas med till Santiago de Compostela, tyska Trier, Olavsvägarna i Norge, Rom, Jerusalem, och Kevelaer i Tyskland på gränsen mot Nederländerna. Efter detta beskrivande kapitel dyker Jensen ner i frågan om hur vi ska förstå själva pilgrimskonceptet eller begreppet utifrån perspektiv från samhällsvetenskaperna. Här möter vi flera av de forskare som oftast nämns i dessa sammanhang såsom Turner & Turner, och Morinis, men också en rad tyska studier tas upp. Dessa är särskilt intressanta eftersom svensk samhällsvetenskap är främst anglosaxiskt influerad och mycket sällan relaterar till litteratur skriven på tyska. Det är framför allt studier av pilgrimer längs Santiago de Compostela, och bekräftar liknande svenska studier, som dock inte nämns av Jensen. Ett par typologier presenteras och blir analysredskap för reflektioner kring hur vi ska uppfatta pilgrimsbegreppet idag och vilken människosyn som återspeglas i upplevelsorna av pilgrimsvandringar.

I det efterföljande kapitlet lämnar Jensen nutiden och tar i stället sin utgångspunkt i en historisk skildring av hur teologer sett på pilgrimsfärder. En exposé tar oss igenom antiken och medeltidens vallfärder, vidare genom protestantismens kritik och uppgörelse av relikvörndnad och handel med förlåtelse och botgöring. Jensen framhäver att Luthers kritik mot pilgrimsvandring var en del av en större kritik och insatt i en specifik kontext, vilket innebär att den inte rakt av kan sättas in i dagens situation. Samtidigt kan dagens lutherska kyrkor inte bara gå förbi kritiken, utan förhålla sig till den. Därför borrar Jensen djupare i Luthers tankar och teologi. Det är en gedigen genomgång som analyseras med nyare teorier. Ett sådant exempel är när Jensen analyserar Luthers bildsyn utifrån begreppet *performative turn*. Konsten är inte ett objekt i sig, utan fokus ligger på vad konsten gör med oss och

vi med den; vi måste ha ett dialogiskt förhållningssätt till bilder. Det här är samtidigt ett genomgående förhållningssätt för Jensen när han går vidare för att söka efter en pilgrimsteologi för idag. Jensen relaterar hela tiden till den samtida människans tolkningsramar och pekar på svårigheten att förmedla kyrkans traditionella bilder, berättelser och föreställningar i vår kontext. Samtidigt vill Jensen inte överge varken den allmänna kyrkans tradition eller den specifikt lutherska. I sökandet efter en pilgrimsteologi som går att tolka dagens pilgrimsvandringar med fastnar han till sist för en teologi som utgår från Luthers lilla katekes. De fyra huvudmotiv från katekesen som lyfts fram vill Jensen se som en hjälp för dagens pilgrimer att koppla samman sina egna pilgrimserfarenheter med Guds närvaro, en slags tydningshjälp i tillvaron.

Jensens bok är en av de mest intressanta som skrivits om nordisk pilgrimsvandring med sitt breda antropologiska, sociologiska, historiska och teologiska grepp. Det sista avsnittet med en pilgrimsteologi utifrån Luthers lilla katekes tycks emellertid sakna den empiriska klangbotten som övriga boken har. Jag blir inte själv övertygad, och det framgår inte heller att den fått ett gensvar hos andra. Men det går att se det som ett av många försök i en protestantisk kontext föra teologiska samtal om pilgrimsvandring.

Anna Davidsson Bremborg,
Docent, Landskrona

Kevin Shilbrack, *Philosophy and the Study of Religions: A Manifesto*. New Jersey: Wiley-Blackwell, 2013. 245 sid.

Som framgår av undertiteln är Shilbracks bok ett manifest, alltså en programskrift. Som framgår av huvudtiteln är det specifikt förhållandet mellan filosofin och studiet av religioner (observera pluralis) som utgör bokens tema. Innehållsligt består boken av två huvuddelar där den ena delen avgränsar vad Shilbrack menar bör avses med religion och den andra delen besvarar vilka uppgifter det filosofiska studiet av religion bör ha. På frågan om vad religion är så ger Shilbrack en definition som förenar substantiella och funktionella definitioner så att form och innehåll sammanfaller på ett sätt som stramar upp begreppet till att inte omfatta alla metafysiska föreställningar och inte heller alla praktiker med paralleller i religioner. Definitionen försvarar Shilbrack pragmatiskt med att en tänkt religionsdefinition bör täcka in det vi oreflekterat förstår med religion och stänga ute det vi inte uppfattar som religion. Det är endast, menar Shilbrack, i en förening av substantiell och funktionell (form och materia) definition som vi kan uppnå detta syfte. Med denna definition i ryggen så kan författaren fortsätta att ställa kritiska frågor runt vad en filosofi om religion bör innehålla och han besvarar frågan med att filosofin behöver tillägna sig empirisk data och en vetenskaplig

analys av dessa data för att kunna ägna sig åt att utvärdera religioners betydelse och bärigheten i deras anspråk.

Det som ger framställningen kraft är att Schilbrack utvecklar denna programförklaring i uttalad polemik mot hur religionsfilosofi hittills har bedrivits. Religionsfilosofin har, enligt författaren (och recensenten instämmer), varit insulär genom att inte gå i dialog med andra religionsvetenskapliga discipliner och partikulär i sitt ensidiga fokus på att finna rationella försvaret för den kristna tron. Disciplinen har varit dåligt empiriskt informerad och gjort rekonstruktioner av religion (nästan uteslutande kristendom) som dåligt svarat mot den religiöses självuppfattning. Disciplinen har också varit illa informerad om vetenskapliga analyser av religion från fält som sociologi, historia och psykologi. Det mest graverande, menar författaren, är att undervisning och vetenskapliga publikationer inom religionsfilosofi nästan uteslutande rör kristendom och bara i undantagsfall andra religioner. Disciplinen behöver därför bredda sin kompetens för att råda bot på denna frapperande enkelspårighet om den skall kunna göra anspråk på att vara religions- och inte bara kristendoms-filosofi.

Det bör noteras att Schilbrack skriver för en anglosaxisk publik i ett klimat där ensidigheten om möjligt är större än vad den är i Sverige och där konfessionella inslag hör till vardagen. Hans budskap är kanske mer kontroversiellt internationellt än vad som framgår sett från vår svenska horisont där det i vart fall teoretiskt görs en klar åtskillnad mellan religionsfilosofi och kristen apologetik. Budskapet äger dock aktualitet även här om vi ser till vad som skrivs och undervisas inom det religionsfilosofiska ämnet, där tyngdpunkten fortfarande ligger på de klassiska frågor som uppstått ur kristendomen, exempelvis teodicé och omniegenskapernas möjlighet att ges en motsägelsefri uttolkning. Lite eller inget filosofiskt krut spills på övriga religioner bortsett från strödda hälsningar till kristendomens Abrahamitiska grannar. Schilbracks *J'accuse* genljuder därför med klar ton upp till våra breddgrader och hans fråga med vilken rätt vi kan kalla ämnet religionsfilosofi trots vårt synnerliga snäva intresse är fullt berättigad även här. Liknande kritik mot ämnet har förvisso rest tidigare men då mer som randmärkningar och från filosofer (t.ex. Dennett) som inte själva är uttalade religionsfilosofer. Schilbracks kritik känns ny och fräsch just därför att den kommer från de egna leden och är fylligt nog att utgöra en sammanhängande monografi. Avsnittet om hur religion bör definieras är dock mindre nytänkande och frågan har diskuterats livligt i flera perioder under det gångna seklet. Att förena funktionella och substantiella definitioner av religion är heller inget nytt utan sådana förslag har framkastats tidigare och mer djuplodande av andra (t.ex. i Johan Modéés avhandling). Dock rymmer Schilbracks framställning en värdefull översikt av de problem som uppkommer ur ensidigt funkt-